

Piotr Wilniewicz, Stanisław Czyż, Grzegorz Kaczorowski, Krzysztof Dudzik

STWIERDZENIE BIEGUSA ARKTYCZNEGO *CALIDRIS MELANOTOS* W DOLINIE PILICY

W dniach 29 i 30 IX oraz 2 X 2002 na kompleksie stawów hodowlanych w Okołowicach (gm. Koniecpol, pow. częstochowski, woj. śląskie) obserwowano pojedynczego biegusa arktycznego *Calidris melanotos* w pierwszym, kalendarzowym roku życia (fot.). Oznaczenia dokonano przy dobrej widoczności i zmiennym zachmurzeniu, pozwalającym na ocenę kolorystyki w różnych wariantach oświetlenia. Łączny czas obserwacji wyniósł 125 min. (Akceptacja KF PTZool.).

Stawy w Okołowicach (150 ha) leżą w dolinie Pilicy i otoczone są prawie w całości łąkami. Pomimo usunięcia z nich niemal w całości szuwaru trzcinowego stawy te nadal ogrywają ważną rolę dla ptaków wodnych, zwłaszcza dla migrujących siewkowców *Charadrii*. W dniach obserwacji jeden z największych stawów był świeżo spuszczoney, a na jego dnie utworzyła się duża powierzchnia gładkiego błota ze stagnującą miejscami płytką wodą, co stwarzało doskonałe warunki dla żerowania ptaków tej grupy.

Biegusa arktycznego dostrzeżono po raz pierwszy, gdy odbywał niski lot nad stawami w stadzie z 3 biegusami zmiennymi *Calidris alpina* i pojedynczą siewnicą *Pluvialis squatarola*. Stado było początkowo płochliwe i można je było obserwować tylko z dalszej odległości, dopiero po odłączeniu się siewnicy stadko biegusów pozwoliło się obserwować z bliższej odległości – minimalnie z 3 m. Głos jaki wydawał biegus arktyczny to krótkie, mocne i głośnie, mało dźwięczne, powtarzane w odstępach: „tryk...tryk...tryk”. Autorem obserwacji wydawał się najbardziej zbliżony do biegusa płaskodziobego *Limicola falcinellus*, a według Lewingtona et al. (1991) jest podobny również do biegusa krzywodziobego *Calidris ferruginea* i biegusa długoskrzydłego *C. bairdii*.

W locie biegus arktyczny w porównaniu bezpośrednim z biegusem zmiennym był większy o 10-20%, a ponadto dużo bardziej masywny. Jego sylwetka była masywna i jakby „przeciążona” ku przodowi ciała. Wrażenie to powodowała, złożona sporych rozmiarów szyja ptaka, a także kontrast w ciemnym ubarwieniu przodu ciała (intensywne kreskowanie na piersi) względem jego jasnego spodu. Poza tym widoczne były też inne dwa specyficzne elementy pokroju ptaka: delikatnie zagięty do dołu dziób i sporych rozmiarów, jakby lekko nie mieszczące się pod ogonem nogi. Kolorystyka ze względu na dynamiczne ruchy ptaka w locie oceniona była gorzej niż u ptaka w spoczynku: płaszcz nie skonstrastowany, ubarwiony monotonnie i ciemno, niejednolicie brunatno-szarawy, bez wyraźnych, jasnych pasów na wierzchu skrzydeł, widocznych nawet z większej odległości u lecących biegusów zmiennych. Nie dostrzeżono jasnego „v” na plecach ptaka. Subtelną cechą były naprzemiennie ułożone szaro-białe pasy na spodzie skrzydeł. Przez środek białego ogona przebiegał pionowy, równowąski, czarny przedziałek, łączący się prostopadle z ciemnym paskiem przykońcowym ogona.

Na ziemi biegus arktyczny zerował w bezpośredniej bliskości 3 biegusów zmiennych, co umożliwiło dokładne porównanie wielkości i pokroju: był wyraźnie większy, bardziej krępy i wyższy. Posiadał też relatywnie krótszą sylwetkę. Wrażenie to powodowały głównie jego wyraźnie dłuższe nogi. Ponadto różnica zachodziła w długości szyi: stojący w bezruchu biegus arktyczny miał długą szyję zazwyczaj złożoną, co nadawało przodowi jego ciała dużej masywności, natomiast kiedy schylał się lub gdy lekko zaniepokojony wyciągał szyję stawała się ona wyraźnie długa, a sam ptak zaskakująco wysoki i mało masywny. Tymczasem wyciągnięte szyje biegusów zmiennych nawet przy zaniepokojeniu sprawiały wrażenie niezbyt długich. Głowa biegusa arktycznego wydawała się dość mała. Dziób był rozszerzony przy nasadzie i delikatnie zakrzywiony ku dołowi, proporcjonalnie (a może nawet i bezwzględnie) krótszy niż u zmiennego. Kolejna różnica uwidoczniła się przy porównywaniu poszczególnych partii upierzenia na złożonym skrzydle: u biegusa arktycznego lotki były w większym stopniu przykryte przez proporcjonalnie dłuższe pokrywy, natomiast na skrzydłach biegusów zmiennych uwidaczały się znacznie dłuższe lotki spod pokryw, przesądzające o silnym wydłużeniu bocznym ich sylwetek. Kolorystyka upierzenia biegusa arktycznego była zmienna, wraz z odległością i oświetleniem. Szczyt jego głowy miał wyraźne kontrastową do reszty wąską, brunatną czapeczkę, poniżej której dostrzeżono płową, lekko kreskowaną brew, ledwo widoczną na tle twarzy. Brew była lekko podkreślona

przez wyraźny czarniawy pasek oczny, zaczynający się od dzioba, a kończący nad pokrywami usznymi. Przy tym na odcinku: dziób – oko pasek ten był szerszy niż za okiem. Pokrywy uszne były jasne, lekko kreskowane. Na gardle, podgardlu i górnej części piersi znajdowało się równomierne, gęste, ciemne, wzdłużne kreskowanie na białym tle. Dolna część piersi, brzuch i podbrzusze czysto białe. Granica między gęstym kreskowaniem a bielą była bardzo ostra, wyraźna i przebiegała około połowy piersi. Ubarwienie płaszcza było ciemne z podwójnym, jasnym „v” na grzbiecie. Jednak już z dalszej odległości można było zauważyć, że pióra płaszcza leżące wewnątrz „v” były czarniawe, wyraźnie ciemniejsze od pozostałych, szarawych. Obserwacje poczynione z najbliższej odległości (kilka-kilkanaście metrów) pozwoliły na jeszcze dokładniejszą ocenę niektórych elementów upierzenia: pióra składające się na brunatny kolor czapeczki, złożone były z wielu naprzemiennych, rudo-czarnych paseczków, natomiast pióra płaszcza wewnątrz jasnego „v” były czarniawe z rdzawymi obwódkami, natomiast pozostałe szarawe z płowymi obwódkami. Dokładna ocena ubarwienia części nieopierzonych była możliwa w tym przypadku tylko z odległości poniżej 15 m, gdyż ptak był mocno przybrudzony na skutek intensywnego żerowania w błocie. Z daleka nogi i dziób wydawały się jednolicie ciemne, podobnie oko. Poniżej 15 m można było dostrzec, że nie przybrudzone, górne fragmenty nóg były zielonawe z żółtawym odcieniem, a ciemny dziób posiadał wyraźnie zielonawą nasadę.

Biegus arktyczny jest gatunkiem nearktycznym i wschodnio-palearktycznym. Przystępuje do lęgów w nadmorskim pasie tundry od Półwyspu Tajmyr w Azji po północno-zachodnie wybrzeża Ameryki Północnej. Tak jak większość arktycznych siewkowców biegus ten zalicza się do migrantów daleko-dystansowych. Podczas wędrówki jesiennej obie populacje: wschodnio-palearktyczna i nearktyczna przelatują wspólnie przez Amerykę Północną ku zimowiskom w Ameryce Południowej, a częściowo też w Australii i Nowej Zelandii (Cramp i Simmons 1983). Podczas przelotu wzdłuż wschodnich wybrzeży Nowego Świata młode biegusy arktyczne nierzadko chwywane są przez transatlantyckie nize i tym sposobem docierają do Europy (Rosair i Cottridge 1995).

Wynikiem tego współcześnie jest to najczęściej stwierdzany nearktyczny siewkowiec w Europie. Najczęściej notowany w północno-zachodniej cz. kontynentu, do pocz. lat 90. stwierdzony: 34 razy w Norwegii, 40 w Holandii, 51 w Szwecji, 92 w Niemczech, 120 we Francji i aż 1400 razy na Wyspach Brytyjskich, z czego w rekordowym roku 1984 – 150 razy (Lewington *et al.* 1991).

W Polsce dokonano jak dotychczas 26 stwierdzeń tego gatunku. Na przestrzeni ostatnich kilkudziesięciu liczba stwierdzeń systematycznie wzrasta: 9 stwierdzeń w latach 1964-1991 i aż 17 stwierdzeń w trzykrotnie krótszym okresie 1992-2002 (Komisja Faunistyczna 2000, Tomiałojć i Stawarczyk 2003). Opisywane w tej notatce stwierdzenie biegusa arktycznego ze stawów w Okołowicach było częścią najliczniejszego jak dotychczas pojawu tego gatunku w Polsce, kiedy to w jednym roku (2002) odnotowano aż 6 stwierdzeń (Tomiałojć i Stawarczyk 2003). Wzrost liczby stwierdzeń biegusa arktycznego w Polsce jest najprawdopodobniej efektem intensyfikacji

obserwacji terenowych i upowszechniania się wiedzy z zakresu diagnostyki gatunków rzadkich wśród obserwatorów.

Biegus arktyczny jest gatunkiem niepozornym, zbliżonym sylwetką i ubarwieniem do bataliona *Philomachus pugnax*, z którym podczas rutynowych obserwacji może być mylony. Autorzy tej notatki proponują by podczas obserwacji b. arktycznego zwracać uwagę w pierwszej kolejności na cechę ostrej granicy między równomiernie rozłożonym, gęstym i wzdłużnym kreskowaniem na gardle, podgardlu i górnej części piersi (u bataliona występuje chmurkowanie), a czysto białym spodem ciała. Warto też mieć na uwadze możliwość pojawu podobnego biegusa ostroogonowego *Calidris acuminata*, który w szacie młodocianej ma nieregularnie kreskowaną pierś na beżowym (a nie na białym jak u arktycznego) tle, a w szacie ostatecznej, w odróżnieniu od biegusa arktycznego posiada wyraźne, ciemne kreskowanie na podogoniu. W obserwacji uczestniczyli ponadto: Stanisław Królikowski, Damian Nowak, Przemysław Jura i Grzegorz Chądzyński.

Literatura

- Cramp S., Simmons K. E. L. (eds.). 1983. *The Birds of the Western Palearctic*. Vol. III. Oxford University Press.
- Komisja Faunistyczna 2000. *Rzadkie ptaki obserwowane w Polsce w roku 1999*. Not. Orn. 41: 293-316.
- Lewington I., Alström P., Colston P. 1991. *A field guide to the rare birds of Britain and Europe*. Harper Collins Publishers.
- Rosair D., Cottridge D. 1995. *Photographic guide to the waders of the world*. Hamlyn.
- Tomiałoje L., Stawarczyk T. 2003. *Awifauna Polski. Rozmieszczenie, liczebność i zmiany*. PTPP „pro Natura”, Wrocław.

Adresy autorów:

- Piotr Wilniewicz, ul. Paderewskiego 15/3, 25-017 Kielce, e-mail: pwi43@wp.pl
- Stanisław Czyż, ul. Obronców Westerplatte 17/80, 42-200 Częstochowa, e-mail: sczyz@czestochowa.um.gov.pl
- Grzegorz Kaczorowski, Pukarzów 40, 97-532 Żytno
- Krzysztof Dudzik, Wola Wiśniowa 99, 29-100 Włoszczowa, e-mail: dudzik82@tlen.pl

A RECORD OF THE PECTORAL SANDPIPER *CALIDRIS MELANOTOS* FROM THE PILICA RIVER VALLEY

Summary

On 29 and 30 September and 2 October 2002, one individual of the pectoral sandpiper *Calidris melanotos* in its first calendar year of life was observed on a complex of fish ponds in Okołowice (50°50'N, 19°43'E). This is the first record of this species from this part of the country. The number

of observations of the pectoral sandpiper steadily increases in Poland. There were 9 observations in 1964-1991, 17 in 1992-2002, in sum, 26 observations. The observation of the pectoral sandpiper described here is a part of the most abundant appearance of this species in Poland as in only one year (2002) it was noted on six occasions. Accepted by the Avifaunistic Commission.